

УДК 343.9

DOI 10.33244/2617-4154.4(21).2025.150-162

І. О. Касьянов,

здобувач третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти (PhD) доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право» ННІ права,
Державний податковий університет
email: kasyanov11123@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-5652-4482

МЕЖІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПРИМИРЕННЯ В МАТЕРІАЛЬНОМУ ТА ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: ВИПРАВДАНІСТЬ ОБМЕЖЕНЬ

У статті досліджено особливості застосування інституту примирення в кримінальному провадженні в Україні в контексті розвитку відновного правосуддя. Встановлено, що примирення відіграє ключову роль у досягненні балансу між інтересами потерпілого, правопорушника та суспільства, оскільки дає змогу не лише забезпечити компенсацію шкоди, а й сприяє ресоціалізації особи, яка вчинила правопорушення. Обґрунтовано, що інститут примирення є ефективним альтернативним механізмом врегулювання кримінально-правових конфліктів, здатним зменшити навантаження на судову систему та сприяти гуманізації кримінальної політики.

Проаналізовано положення чинних Кримінального кодексу України (далі – КК України), Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) та проекту нового КК України, які визначають підстави та межі застосування примирення. Досліджено міжнародні стандарти й досвід зарубіжних країн, де інститут примирення широко використовується в рамках відновного правосуддя. Встановлено, що надмірні законодавчі обмеження, зокрема залежно від ступеня тяжкості злочину, обмежують потенціал примирення в досягненні його основної мети – відновлення соціальної справедливості.

Доведено, що ефективність примирення зумовлюється добровільністю участі сторін, щирістю каяття правопорушника та готовністю відшкодувати шкоду. З'ясовано, що примирення має особливе значення у справах за участю неповнолітніх, де поєднання діалогу з потерпілим і виховних заходів суттєво знижує ризик рецидиву. Підкреслено, що в практиці судів України ще існують проблеми неоднакового застосування цього інституту, що зумовлює потребу у виробленні єдиних підходів і розробки чітких процесуальних механізмів.

Узагальнено, що інститут примирення має значний потенціал у зміцненні принципів гуманізму, економії кримінальної репресії та орієнтації правосуддя на відновлення прав потерпілих. Запропоновано розширити сферу його застосування, активніше впроваджувати медіацію як ефективний інструмент досягнення примирення та закріпити відповідні положення в проєкті нового КК України. Результати дослідження мають теоретичне й практичне значення, сприяють удосконаленню законодавчого регулювання та формуванню сучасної судової практики, яка відповідає міжнародним стандартам відновного правосуддя.

Ключові слова: примирення, відновне правосуддя, звільнення від кримінальної відповідальності, злочинність, реінтеграція та ресоціалізація правопорушників.

Постановка проблеми. Інститут звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, що передбачений статтею 46 КК України, не є новим і мав достатньо часу, щоб сформувати усталену практику його застосування. Проте й до сьогодні виникають ситуації, чіткий порядок вирішення яких не регламентований у чинному законодавстві України, а подекуди й у правозастосовній практиці.

Поряд із примиренням на підставі матеріально-правових норм також численну практику застосування має інститут угод, що регламентований нормами кримінального процесуального закону (за даними Єдиного державного реєстру судових рішень у період з 01.01.2023 по 31.12.2023 ухвалено 1 273 вироків на підставі угод про примирення між потерпілим і підозрюваним чи обвинуваченим) [1]. Проте, на відміну від примирення, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, за угодою про примирення, відповідно до КПК України, винна особа притягується до кримінальної відповідальності вирок суду з призначенням їй покарання в межах, визначених КК України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику застосування цих як матеріального, так і процесуального інститутів досліджували чимало науковців. Так, питання звільнення від кримінальної відповідальності на підставі статті 46 КК України досліджувалося в працях Ю. В. Бауліна, О. О. Дудорова, Ж. В. Мандриченко, А. А. Музики, Є. В. Лашука, В. В. Навроцької, Т. Г. Фоміна, А. М. Яценка, а примирення на підставі угод аналізували О. В. Євдокімова, М. І. Карпенко, А. В. Лапкін, О. І. Литвинчук, Н. В. Неледва, М. В. Сіроткіна.

Водночас питання обмеження права на примирення, визначення причин такого обмеження, його практичних наслідків (зокрема, в кримінологічному значенні), а відтак і виправданості обмеження права на примирення винного з потерпілим залишається висвітленим недостатньо.

Метою дослідження є визначення правової природи та підстав обмеження права на примирення за нормами матеріального та процесуального кримінального права, виправданості та необхідності їхнього застосування, а також з'ясування практичних наслідків від впровадження таких обмежень.

Виклад основного матеріалу. Прийнято вважати, що примирення винного з потерпілим як підстава для уникнення від традиційного кримінального переслідування державою певної особи, а також застосування до такої особи заходів примусу, визначених

кримінальним законом, є законодавчим проявом функціонування відновного правосуддя в Україні. Незважаючи на відсутність нормативного регулювання самої процедури примирення, через що її перебіг повністю відданий на розсуд сторін кримінально-правового конфлікту, дедалі частіше використовується такий вид відновного правосуддя як медіація у кримінальних справах, результатом якої є примирення правопорушника та потерпілого. Означене стосується й угод про примирення, визначених кримінальним процесуальним законом.

Статтею 46 КК України визначено, що особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду [2].

Відтак, аналізуючи означену вище норму кримінального закону, можна дійти висновку, що для звільнення від кримінальної відповідальності за статтею 46 КК України необхідно встановити: 1) умову, під якою розуміють вчинення особою вперше кримінального проступку або необережного нетяжкого злочину, крім корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції; 2) підставу, під якою розуміють примирення з потерпілими та відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди.

Отже, з огляду на буквальне тлумачення вказаної норми в разі одночасного встановлення умови та підстави, про які зазначалося вище, правопорушник звільняється від кримінальної відповідальності. Водночас закон не визначає потреби в будь-яких інших умовах або встановленні додаткових обставин (як-то характеристика особи правопорушника, мотиви примирення, усвідомлення винним наслідків вчиненого порушення або ж потреба в перевірці судом фактичного відшкодування збитків тощо) для застосування статті 46 КК України.

Натомість, як унаслідок закону, так і з огляду на правозастосовну практику право на примирення не є абсолютним та в певних випадках може бути обмеженими (унеможливленим). Отже, говорячи про право на примирення винного з потерпілим, під обмеженням у такому праві потрібно розуміти наявність певних фактичних обставин, за яких право на примирення вилучається. Нижче окреслимо деякі приклади обмеження права на примирення та на підставі цих випадків спробуємо класифікувати такі обмеження.

Вважаємо за потрібне звернути увагу на обмеження, за яких умова звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим не може вважатися такою, що виконується. Законодавець у статті 46 КК України до таких обмежень відносить вчинення корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних

правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції.

На наше переконання, такі обмеження в можливості примирення за статтею 46 КК України насамперед зумовлені суспільною небезпечністю та пильною увагою суспільства до таких кримінальних правопорушень, а також спрямовані на недопущення зловживань з урахуванням принципу невідворотності кримінальної відповідальності та потреби у виправленні правопорушника в довгостроковій перспективі.

Така думка узгоджується із пояснювальними записками до проєктів законів, якими впроваджувалися відповідні обмеження. Так, згідно з пояснювальною запискою до проєкту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху від 28.12.2019 № 2695 водії, які керують і вчиняють правопорушення в стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння, не завжди отримують належне адміністративне покарання, що зі свого боку призводить до небезпечного поширення в суспільстві думки, що керування в нетверезому стані не є чимось небезпечним та аморальним, а будь-які неприємності, які можуть виникнути у зв'язку з цим, легко вирішити [3].

Як вбачається зі змісту статті 46 КК України, інших обмежень у застосуванні звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим означення норма закону не містить.

Водночас на практиці трапляються випадки, за яких формальна наявність як умов, так і підстави застосування статті 46 КК України простежується, однак звільнення від кримінальної відповідальності не відбувається. Передусім такі випадки спричинені дефектом у підставі для звільнення від кримінальної відповідальності, який має підґрунтям відсутність єдиного розуміння особи потерпілого за статтею 46 КК України.

У юридичній науці прийнято розрізняти визначення особи потерпілого в кримінальному (для цілей звільнення від кримінальної відповідальності) та процесуальному (для цілей затвердження передбачених КПК України угод та застосування пов'язаних з цим наслідків) праві. Водночас межа цього розмежування є доволі умовною, оскільки, на відміну від КПК України, кримінальний закон не містить визначення особи потерпілого. Вказане призводить до розбіжностей у поглядах науковців щодо застосування певних приписів законодавства (наприклад, можливість примирення винного з юридичною особою або правонаступником чи законним представником потерпілого для цілей звільнення від кримінальної відповідальності).

Деякі науковці дотримуються думки, що потерпілим може бути лише фізична особа, тобто застосування статті 46 КК України не може відбуватися для юридичних осіб. Натомість, проаналізувавши висновки Верховного Суду, викладені в його постанові від 22.11.2022 у справі № 672/1317/20 (провадження № 51-4569 км 21), вбачається, що суди допускають можливість застосування статті 46 КК України в разі встановлення умови та підстави звільнення від кримінальної відповідальності за вказаною нормою закону, де потерпілим є юридична особа [4]. Вказане йде врозрід із Постановою

Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 12 «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності», згідно з якою потерпілим може вважатися лише фізична особа [5]. І хоча вказана Постанова Пленуму Верховного Суду України містила посилання на КПК України 1960 року, потрібно зважувати на різний підхід до розуміння особи потерпілого в матеріальному та процесуальному кримінальному праві, а отже, і на той факт, що станом на 2005 рік уже був ухвалений КК України, що нині є чинним.

На нашу думку, обмеження юридичних осіб у праві примиритися з правопорушником лише з підстави їхнього правового статусу не є виправданим і не переслідує справедливую мету, оскільки в кінцевому рахунку примирення відбувається з особою, яка є уповноваженим представником юридичної особи та виражає її волю, тобто з конкретною фізичною особою. Отже, хоча юридична особа існує окремим суб'єктом у правовідносинах, наділена правосуб'єктністю, проте цілі відновного правосуддя можуть досягатися в разі примирення винного з юридичною особою, адже від її імені завжди діятиме фізична особа (уповноважений представник). До того ж доречність такої думки узгоджується з означеними вище висновками суду касаційної інстанції, які є обов'язковими за приписами частини шостої статті 368 КПК України.

Іншим важливим аспектом у процесі примирення є питання, що стосуються правонаступництва прав та обов'язків (правового статусу) потерпілого. Відповідно до приписів частини першої статті 55 КПК України потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [6]. За частиною другою статті 55 КПК України визначено, що права й обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого [6]. Відтак логічним є висновок, що для набуття статусу потерпілого за КПК України ухвалення слідчим або прокурором процесуального рішення у формі постанови не вимагається, а визначальним є сам факт подання особою заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або про залучення її до провадження як потерпілого. Проте слідчий або прокурор, вважаючи, що певна особа не підпадає під визначення потерпілого в розумінні КПК України, може прийняти постанову про відмову у визнанні потерпілим відповідно до частини п'ятої статті 55 КПК України.

Тобто потерпілий у значенні КК України з'являється набагато раніше, ніж набувається статус потерпілого за приписами КПК України. Звідси виникає запитання: яку дефініцію особи потерпілого прагнув вкласти законодавець у статтю 46 КК України? Відповідь на це запитання можемо відшукати в пункті 20 постанови Великої Палати Верховного Суду від 16.01.2019 у справі № 439/397/17 (провадження № 13-66к/18), відповідно до якого поняття «потерпілий», яке використано у статті 46 КК України, вжито в його кримінально-правовому, а не кримінально-процесуальному розумінні. В обґрунтування

вказаної позиції, зокрема, зазначається, що частиною шостою статті 55 КПК України передбачається юридична фікція, відповідно до якої інша особа визнається потерпілим, хоча їй безпосередньо не заподіяна шкода в результаті вчинення кримінального правопорушення. Одночасно КПК України закріплює перехід до такої особи не тільки прав потерпілого, а й перехід самого процесуального статусу потерпілого.

Водночас звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим базується на принципах гуманізму та економії кримінальної репресії, а відтак саме потерпілий (тобто особа, якій кримінальним правопорушенням безпосередньо спричинено шкоду) може виразити свою волю про прощення винного, на підставі чого ухвалюється рішення про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності згідно зі статтею 46 КК України [7].

Доречно відмітити, що вказаної вище думки, яка знайшла своє відображення в правозастосуванні, притримується З. А. Загинею, який зазначає, що поява норми про цей вид звільнення стала можливою через внесення до норм КК і КПК України диспозитивних начал, «реституційної» процедури, яка покликана згладити соціальний конфлікт між винним і потерпілим за рахунок загладження шкоди, спричиненої кримінальним правопорушенням. Вирішує відповідний соціальний конфлікт, власне, примирення винного з потерпілим, яке за своїм значенням наближається до консенсусу як основного способу нівелювання конфлікту. Саме потерпілий (тобто особа, якій злочином спричинено шкоду) може виразити свою волю про прощення винуватого, на підставі чого ухвалюється рішення про закриття кримінального провадження та звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставі статті 46 КК України [8; с. 348]. Водночас З. А. Загинею дотримується думки, що відповідне обмеження застосування статті 46 КК України ніяк не звужує права правонаступника потерпілого, який на підставі юридичної фікції фактично визнається потерпілим у кримінальному провадженні. Адже такий «фіктивний потерпілий» у межах відновного правосуддя може бути учасником угоди про примирення між потерпілим і підозрюваним (ч. 4 ст. 56, п. 1 ч. 3 ст. 314, ч. 3 ст. 394, ч. 2 ст. 407, ч. 3 ст. 424, статті 468, 469, 471, 473–476 КПК України), який є кримінальним процесуальним інститутом і відмежовується від звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим вченими-криміналістами [8; с. 350].

Противником вищезазначеної тези є М. В. Сіроткіна, яка стверджує, що висловлена позиція щодо неможливості примирення в разі смерті потерпілого стосується й інституту угод як однієї із форм реалізації права на компроміс у кримінальному провадженні, оскільки право на компроміс є особистим добровільним правом як потерпілого, так і обвинуваченого [9, с. 56].

Зі свого боку не можемо погодитися з тією думкою, що процесуальний правонаступник позбавлений права укласти угоду про примирення з правопорушником, оскільки:

1) порядок укладення такої угоди регламентований КПК України; порядок набуття правового статусу потерпілого у разі смерті безпосередньої жертви злочину регламентований частиною шостою статті 55 КПК України, яка не містить обмеження щодо реалізації прав потерпілого, зокрема права на примирення в кримінально-процесуальному розумінні;

2) можливість укладення угоди між правонаступником потерпілого, якому завдано смерті, та винною особою вбачається з постанови першої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 15.02.2021 у справі № 395/773/18 (провадження № 51-1829км20), за якою суд розмежував правонаступництво під час примирення за правилами КК України та КПК України. Так, досліджуючи питання правомірності затвердження угоди про примирення між обвинуваченим й правонаступником потерпілого, суд дійшов висновку, що затвердження такої угоди в кримінальному провадженні, внесеному до ЄРДР за статтею 119 КК України, не суперечитиме висновкам, викладеним у постанові Великої Палати Верховного Суду від 16.01.2019 у справі № 439/397/17 (провадження № 13-66кс18), щодо невідчужуваності права на примирення у кримінальному-правовому розумінні [10];

3) заперечення можливості примирення й укладення відповідної угоди між правонаступником потерпілого та правопорушником не сприятиме досягненню цілей відновного правосуддя, що спрямовані, крім іншого, на зниження рівня злочинності в суспільстві, забезпечення інтересів родини потерпілого, яка зазнала втрати близької людини, а також на ресоціалізацію та виправлення правопорушника без потреби в ізоляції від суспільства та додаткового навантаження на пенітенціарну систему держави.

На наше переконання, підхід до застосування положень КПК України, за яким не вбачається за можливе примиритися підозрюваному, обвинуваченому із правонаступником «первісного» потерпілого за допомогою інституту угод, видається не виправданим, оскільки не враховує мети запровадження інституту примирення винного з потерпілим.

З огляду на вищевикладене можна сформулювати певну класифікацію обмежень у реалізації права на примирення винного з потерпілим, а саме:

- за субординацією в правовому регулюванні: кримінально-правові обмеження та кримінально-процесуальні обмеження;
- за джерелом виникнення: обмеження, що виникли внаслідок закону; обмеження, що виникли внаслідок правозастосування (наприклад, із судової практики).

Деякі науковці виділяють й інші обмеження примирення винного з потерпілим, наприклад вчинення кримінальних правопорушень у співучасті, та нерідко критикують такі обмеження. Так, на думку О. В. Євдокімової, з позицій концепції відновного правосуддя обмеження сфери застосування статті 46 КК України випадками вчинення кримінальних проступків або необережних нетяжких злочинів з урахуванням особливостей диференціації кримінальної відповідальності за співучасті значно звужує як гуманітарні ефекти примирення (взяття на себе відповідальності за заподіяну матеріальну та моральну шкоду й відновлення порушеного права потерпілого з боку підозрюваного / обвинуваченого; зцілення потерпілого, відновлення його почуття справедливості та попередження його повторної віктимізації), так і потенціал позитивних юридичних наслідків, які можуть наставати для осіб, що вчинили кримінальні правопорушення в співучасті [11, с. 58]. Проте наведений випадок, якщо розглядати його як обмеження права на примирення, є певною мірою умовним, адже в разі наявності кваліфікованого складу кримінального правопорушення виникає питання щодо дотримання умови (вчинення особою вперше кримінального проступку або необережного нетяжкого злочину) для звільнення від

кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим. Очевидно, що кваліфікувальна ознака підвищує ступінь суспільної небезпечності, як наслідок, впливає на санкцію статті Особливої частини КК України, тим самим відносячи певне суспільно небезпечне діяння до нетяжкого злочину, а не до кримінального проступку, як цього вимагає стаття 46 КК України.

Отже, зазначаючи про доцільність існування певних обмежень у праві на примирення потерпілого з винним, потрібно звернути увагу, що нині в Україні є чинним Закон України «Про медіацію», відповідно до абзацу 1 частини першої статті 3 якого дія Закону поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів), зокрема в кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) [12].

Причинами впровадження медіації виділяють важливість розвинення почуття відповідальності в злочинця, надаючи тим самим йому змогу для виправлення, які призведуть до реінтеграції та ресоціалізації, підвищення в свідомості людей ролі індивіда та спільноти в запобіганні злочинам і різним конфліктам, відкриваючи можливості для нових, більш конструктивних і менш репресивних вирішень певної справи. Також примирення винного з потерпілим іманентно повинне забезпечувати інтерес жертви до можливих наслідків віктимізації, інтерес до діалогу з правопорушником для отримання вибачень і певної компенсації за заподіяну шкоду, що матиме наслідком психологічне поліпшення становища потерпілих, зокрема родини жертви, сприятимуть покращенню відчуття безпеки під час перебування в соціумі. Такі переваги медіації в кримінальних справах, яка є видом відновного правосуддя, визначені у Рекомендації № R (99) 19, ухваленій Комітетом міністрів Ради Європи 15.09.1999 [13].

Зі свого боку Т. Г. Фоміна акцентує, що проведення медіації в кримінальному провадженні матиме велике значення, оскільки: 1) сприятиме гуманізації кримінальної політики щодо правопорушника, особливо це стосується неповнолітнього; 2) покращить рівень забезпечення прав, свобод і законних інтересів потерпілого, оскільки останній матиме можливість отримати реальну компенсацію завданої шкоди; 3) дасть змогу особі-правопорушнику пройти ресоціалізацію; 4) зменшить соціальну напругу між підозрюваним, обвинуваченим і потерпілим; 5) підвищить рівень довіри до судових органів, дасть нагоду зменшити навантаження на суд; 6) прискорить і спростить процес кримінального судочинства. Позитивним моментом проведення медіації є також відсутність корупційної складової, оскільки сторони (медіатор / потерпілий / підозрюваний, обвинувачений) домовляються самостійно з власної волі [14, с. 108].

Також, оцінюючи можливість примирення або ж потребу в обмеженні такого права, варто брати до уваги наслідки застосування карного підходу до призначення покарання. На думку В. В. Суліцького, позбавлення волі може неоднаково вплинути на особистість, яка перебуває в конфлікті із законом: може сформувати в засудженого певний статус у кримінальному середовищі, спричинити обрання кримінального угруповання (касти) для подальшого спілкування, не змінювати себе та свою поведінку під час відбування покарання й отримувати за це догани, мати в установі статус злісного порушника режимних вимог тощо [15, с. 352].

Касьянов І. О. Межі реалізації права на примирення в матеріальному та процесуальному кримінальному праві: виправданість обмежень

До того ж примирення між винною особою та потерпілим у розумінні КПК України (co-victim) відповідає практиці застосування відновного правосуддя в країнах розвинутої демократії та верховенства права. Наприклад, можливість застосування діалогу родичами жертви з правопорушником з подальшим примиренням у разі смерті самої жертви описана М. Убрайтом, В. Бредшоу, Р. Коутс у їхній праці «Жертви жорстокого насильства зустрічають правопорушника: відновне правосуддя через діалог», де процедура медіації застосовувалася між винною особою та родичами (переважно батьками) жертви. Практика застосування примирення з родичами жертви подекуди свідчила, що потерпілі почували полегшення свого болю, хоча прощення правопорушника відбувалося не завжди, а винні особи фактично могли пережити біль потерпілого та з більшою вірогідністю усвідомлювали наслідки своїх дій [16, с. 330–332].

Доцільність і можливість примирення винного з родичами жертви доречно обґрунтовувати в разі неумисних нетяжких кримінальних правопорушень, але за яких настала смерть потерпілого (наприклад, вбивство через необережність (ст. 119 КК України), неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ст. 140 КК України).

Окремо потрібно розглядати можливість примирення за законом України про кримінальну відповідальність. На думку Ю. В. Бауліна, у справах про злочин невеликої тяжкості, внаслідок якого сталася смерть потерпілого (наприклад, під час умисного вбивства в разі перевищення меж відповідної оборони – ст. 118), потерпілими практика визнає близького родича вбитого, з яким і може бути досягнуто примирення [17].

Проте, як зазначалося вище, задля примирення, що передбачене статтею 46 КК України, повинні існувати одночасно умова й підстава, до якої належать відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди. Оскільки смерть особи є незворотним процесом, свідчити про можливість відшкодування завданих збитків або усунення заподіяної шкоди родичам жертви злочину не вбачається за можливе.

Висновки. Обмеження в праві на примирення винного з потерпілим існують у правовому полі як унаслідок закону, так і правозастосування. На наше переконання, твердження про те, що обмеження в праві на примирення не є допустимими, не відповідає б верховенству права та не сприяло б зниженню рівня злочинності в суспільстві, адже безконтрольне використання цього права може зумовити поле для зловживань і відчуття безкарності за певні види правопорушень, зокрема, що прямо визначені статтею 46 КК України.

Водночас з урахуванням принципу правової визначеності, який є складовою принципу верховенства права, гарантованого Конституцією України, обмеження в праві на примирення як за правилами КК України, так і за правилами КПК України повинні бути чітко визначені на рівні закону. Законодавцві потрібно враховувати, чи дійсно в певних випадках примирення не є можливим і не може досягти цілей, задля яких інститут примирення функціонує не тільки в межах національної правової системи, а й у країнах розвинутої демократії. Необґрунтоване обмеження права на примирення може призводити, з одного боку, до укорінення в правопорушника протиправної поведінки, що не буде сприяти інтересам суспільства, зниженню рівня злочинності загалом, а саме після

відбуття покарання засудженим, а також, з іншого боку, до зневіри потерпілого в ефективному правосудді й подекуди до деформації правосвідомості та погіршення психічного здоров'я потерпілого, його близьких родичів. Водночас процес примирення винного з потерпілим у складних випадках повинен проходити за участю професійного посередника (медіатора), щоб забезпечити основоположні принципи відновного примирення (медіації), зокрема її добровільності з обох сторін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Єдиний державний реєстру судових рішень. URL : <https://reyestr.court.gov.ua> (дата звернення: 05.07.2024).
2. Кримінальний кодекс України : Закон, Кодекс від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25. Ст. 131.
3. Пояснювальна записка до проєкту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за окремі правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху від 28.12.2019 № 2695. URL : <http://surl.li/crjyve> (дата звернення: 05.05.2024).
4. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 22.11.2022 у справі № 672/1317/20, провадження № 51-4569 км 21. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107533638> (дата звернення: 08.05.2024).
5. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.12.2005 № 12. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05#Text> (дата звернення: 11.05.2024).
6. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.
7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 16.01.2019 у справі № 439/397/17, провадження № 13-66кк18. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79298600> (дата звернення: 08.05.2024).
8. Загинець З. А. *Потерпілий за статтею 46 Кримінального кодексу України: окремі проблеми тлумачення. Правова держава*. 2019. Вип. 30. С. 343–352. URL : <http://surl.li/xzgxug> (дата звернення: 28.04.2024).
9. Сіроткіна М. В. Юридична природа права на компроміс та його вплив на кримінально-процесуальну форму. *Вісник кримінального судочинства*. 2021. № 1–2. URL : https://vkslaw.knu.ua/wp-content/uploads/2024/02/visnyk_krim_sud_1-2_21_avt_240212-52-64.pdf (дата звернення: 20.05.2024).
10. Постанова Касаційного кримінального суду в складі Верховного Суду від 15.02.2021 у справі № 395/773/18, провадження № 51-1829км20. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95139607> (дата звернення: 11.05.2024).
11. Євдокімова О. В. Щодо перспективних напрямів упровадження відновного правосуддя у кримінальне законодавство України. *Юридичний вісник*. 2021. № 5. URL : http://yurvisnyk.in.ua/v5_2021/5_2021.pdf (дата звернення: 25.05.2024).

12. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. № 7. Ст. 2, 51.
13. Рекомендація № R (99) 19 : Комітет Міністрів Ради Європи від 15.09.1999. *Адвокат*. 2007. № 7.
14. Фоміна Т. Г. Медіація у кримінальному провадженні: новели законодавства та перспективи його вдосконалення. *Право і безпека*. 2022. № 1 (84). С. 104–114. DOI : <https://doi.org/10.32631/pb.2022.1.11> (дата звернення: 21.04.2024).
15. Суліцький В. В. Вплив позбавлення волі на формування соціально-педагогічних та психологічних характеристик у жінок, які відбувають покарання. *Modern trends of scientific development : International scientific and practical conference*. С. 348–353. URL : <http://surl.li/ehbzln> (дата звернення: 15.04.2024).
16. Mark S. Umbreit, William Bradshaw, Robert B. Coates. Victims of Severe Violence Meet the Offender: Restorative Justice Through Dialogue. DOI : <https://doi.org/10.1177/026975809900600405> (дата звернення: 10.03.2024).
17. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія. К. : Атіка, 2004. С. 296.

REFERENCES

1. Iedynyi derzhavnyi reiestru sudovykh rishen. URL : <https://reyestr.court.gov.ua>
2. Kryminalnyi kodeks Ukrainy : Zakon, Kodeks vid 05.04.2001 № 2341-III. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2001. № 25. St. 131.
3. Poiasniuvalna zapyska do proektu Zakonu pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo posylennia vidpovidalnosti za okremi pravoporushennia u sferi bezpeky dorozhnoho rukhu vid 28.12.2019 № 2695. URL : <http://surl.li/cpjyve>
4. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 22.11.2022 u spravi № 672/1317/20, provadzhennia № 51-4569 km 21. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107533638>
5. Pro praktyku zastosuvannia sudamy Ukrainy zakonodavstva pro zvilnennia osoby vid kryminalnoi vidpovidalnosti : Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 23.12.2005 № 12. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05#Text>
6. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy : Zakon, Kodeks vid 13.04.2012 № 4651-VI. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. St. 88.
7. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 16.01.2019 u spravi № 439/397/17, provadzhennia № 13-66ks18. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79298600>
8. Zahynei Z. A. Poterpilyi za statteiu 46 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: okremi problemy tlumachennia. *Pravova derzhava*. 2019. Vyp. 30. S. 343–352. URL : <http://surl.li/xzgxyr>
9. Sirotkina M. V. Yurydychna pryroda prava na kompromis ta yoho vplyv na kryminalno-protsesualnu formu. *Visnyk kryminalnoho sudochynstva*. 2021. № 1–2. URL : https://vkslaw.knu.ua/wp-content/uploads/2024/02/visnyk_krim_sud_1-2_21_avt_240212-52-64.pdf

10. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu u skladi Verkhovnoho Sudu vid 15.02.2021 u spravi № 395/773/18, provadzhennia № 51-1829km20. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/95139607>
11. Ievdokimova O. V. Shchodo perspektyvnykh napriamiv uprovadzhennia vidnovnoho pravosuddia u kryminalne zakonodavstvo Ukrainy. *Yurydychnyi visnyk*. 2021. № 5. URL : http://yurvisnyk.in.ua/v5_2021/5_2021.pdf
12. Pro mediatsiiu : Zakon Ukrainy vid 16.11.2021 № 1875-IKh. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2022. № 7. St. 2, 51.
13. Rekomendatsiia № R (99) 19 : Komitet Ministriv Rady Yevropy vid 15.09.1999. *Advokat*. 2007. № 7.
14. Fomina T. H. Mediatsiia u kryminalnomu provadzhenni: novelty zakonodavstva ta perspektyvy yoho vdoskonalennia. *Pravo i bezpeka*. 2022. № 1 (84). S. 104–114. DOI : <https://doi.org/10.32631/pb.2022.1.11>
15. Sulitskyi V. V. Vplyv pozbavlennia voli na formuvannia sotsialno-pedahohichnykh ta psykholohichnykh kharakterystyk u zhinok, yaki vidbuvaiut pokarannia. *Modern trends of scientific development* : International scientific and practical conference. S. 348–353. URL : <http://surl.li/ehbzln>
16. Mark S. Umbreit, William Bradshaw, Robert B. Coates. Victims of Severe Violence Meet the Offender: Restorative Justice Through Dialogue. DOI : <https://doi.org/10.1177/026975809900600405>
17. Baulin Yu. V. Zvilnennia vid kryminalnoi vidpovidalnosti : monohraf. K. : Atika, 2004. C. 296.

I. O. Kasianov. RESTRICTIONS ON THE RIGHT TO RECONCILIATION IN SUBSTANTIVE AND PROCEDURAL CRIMINAL LAW: REASONABLENESS OF RESTRICTIONS

The article examines the peculiarities of applying the institution of reconciliation in criminal proceedings in Ukraine within the context of developing restorative justice. It has been established that reconciliation plays a key role in achieving a balance between the interests of the victim, the offender, and society, as it not only ensures compensation for damage but also promotes the resocialisation of the person who committed the offence. It has been substantiated that the institution of reconciliation represents an effective alternative mechanism for resolving criminal law conflicts, capable of reducing the burden on the judicial system and contributing to the humanisation of criminal policy.

The provisions of the current Criminal Code of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine, and the draft of the new Criminal Code of Ukraine, which define the grounds and limits for applying reconciliation, have been analysed. The study explores international standards and foreign experience, where reconciliation mechanisms are widely used within the framework of restorative justice. It has been determined that excessive legislative restrictions, particularly those linked to the severity of the offence, limit the potential of reconciliation in achieving its main objective — the restoration of social justice.

It has been proven that the effectiveness of reconciliation depends on the voluntary participation of the parties, the offender's genuine remorse, and the willingness to compensate for the harm caused. It has been found that reconciliation is especially important in cases involving minors, where the combination of dialogue with the victim and educational measures significantly reduces the risk of reoffending. It has been emphasised that inconsistencies in court practice regarding the application of reconciliation in Ukraine necessitate the development of unified approaches and clear procedural mechanisms.

It has been summarised that the institution of reconciliation has significant potential for strengthening the principles of humanism, economy of criminal repression, and the orientation of justice towards restoring the rights of victims. It is proposed to expand the scope of reconciliation, to promote mediation as an effective tool for conflict resolution, and to incorporate corresponding provisions into the draft of the new Criminal Code of Ukraine. The findings of the study have both theoretical and practical significance, as they contribute to the improvement of legal regulation and the formation of modern judicial practice that aligns with international restorative justice standards.

Keywords: *reconciliation, restorative justice, discharge from criminal liability, delinquency, crime rate, reintegration and resocialization of offenders.*

Стаття надійшла до редколегії 12 листопада 2025 року